

Les emocions adoptades: una nova perspectiva de les relacions família-escola

Paradigmes en els que es mouen les relacions entre les famílies i l'escola

Un dels aspectes no resolts en l'àmbit escolar correspon a la relació entre les famílies i els centres educatius, concretament amb els equips docents. Moltes són les persones que han pensat sobre això, moltes són les experiències que s'han portat a terme amb resultats diversos, algunes vegades favorables, però en una gran majoria de casos no han acabat en bon port o, simplement, han nascut avortades i, fins i tot, no s'ha donat cap possibilitat de que es poguessin dur a terme.

Sovint tot això s'intenta fer des de la bona voluntat, massa vegades és tan sols un plantejament funcionalista que acaba fallant perquè al darrera hi ha més una expectativa egoista, malgrat no estigui fet amb mala fe, que no pas pedagògica, educativa i social. Algunes vegades, també, es cerquen ajudes des de la psicologia per tal de poder-ne comprendre les dinàmiques i les dificultats

Com que hi ha moltes corrents i perspectives de caire psicològic és normal que cadascuna d'elles miri de resoldre la situació segons els seus paradigmes bàsics. Per una banda, el conductisme aporta la perspectiva més instrumentalista, perquè considera que l'escola necessita de la col·laboració dels pares i mares per cobrir algunes de les seves mancances, i si les famílies mostren dèficits en la forma d'ensenyar i educar els fills, l'escola ha de plantejar-les-hi una sèrie de recursos i receptes per allisonar-les. La psicoanàlisi introdueix un aspecte important a partir del treball interpretatiu del què passa en el sí de la família, però massa vegades això és insuficient per fer un abordatge útil des de l'escola, perquè aquestes interpretacions traspassen excessivament el marc de la vida quotidiana de les institucions educatives.

L'humanisme s'acosta molt més al que és la filosofia educativa de l'escola aportant un enfocament molt més personal, en el que es respecta a les famílies, amb un esperit d'acceptació i ajuda, tot i que en algunes situacions, malgrat la bona fe amb la que s'intenten establir els ponts amb aquestes, no se sap massa bé què fer amb les situacions conflictives. Finalment, molt sovint ens trobem amb una barreja de tots tres plantejaments, sense ser massa conscients de tot el que s'hi mobilitza.

Tenim, però, un enfoc més actual, possiblement més precís pels contextos i situacions sobre les que m'agradaria parlar, com resulta ser la perspectiva dels abordatges sistèmics. Des d'aquesta perspectiva el que importa, allò que configura el món de la família, igual que el món de la classe, són específicament les relacions, i la forma com aquestes s'estructuren i es duen a terme. Seguint la tradició de les teories de la comunicació, igual que sabem que és impossible no comunicar (fins i tot quan ens ho proposem justament estem enviant missatges comunicatius de rebuig de la pròpia comunicació), és impossible desvincular-se, aïllar -se de les relacions. Tot allò que esdevé significatiu en la nostra vida té a veure amb les relacions, tot es desenvolupa en contextos d'interacció.

Al llarg del temps, des dels primers dies de la nostra existència, degut al poder del vincle tant important que establim amb les persones que tenen cura de nosaltres, anem elaborant un seguit de rutines, un seguit de protocols relacionals que marquen la nostra manera de mostrar-nos davant dels altres i de respondre a les situacions a les que ens

enfrentem contínuament. Aquests protocols exerceixen una influència importantíssima en la nostra manera de fer, que es tradueix en certs tipus d'actituds que ens acompanyaran al llarg de tota la vida.

Els podem modificar, complementar, compensar, però en general es mantenen força estables, fins i tot contravenint la tendència natural de l'entropia, que més aviat va en la direcció del desordre i la inestabilitat. Deuen ser molt potents els motius d'aquesta estabilitat per contravenir una llei que regula, des dels orígens de la vida, tot allò que ha esdevingut significatiu en la nostra història com a éssers vius i com a éssers humans primaris. Potser, justament, un dels motius podria ser el de la nostra necessitat, gairebé sempre insatisfeta, d'equilibri i seguretat afectiva i emocional.

El cas és que això és quelcom conegut i difós, podríem dir que no aporta cap novetat a la reflexió. Si que ho fa la introducció d'una nova idea, que recollim d'un psicoterapeuta alemany, Bert Hellinger, que parla d'un nivell d'emocions, i per tant de relacions, que fins ara no havíem contemplat.

Habitualment hem pensat que les emocions les construïm en el marc de les interaccions, fet ben cert, per altra banda, però Hellinger parla d'una distinció entre aquelles emocions que hem construït a través de vincles de doble direccionalitat, en les que cadascú hi ha posat una part, i aquelles emocions que hem adoptat del context familiar, i en les que no hi prenem part directa perquè senzillament ens en fem dipositaris per raons diverses, habitualment per amor, entre d'altres coses perquè són emocions que incorporem de molt petits, justament quan més fràgils som en relació a la nostra necessitat de ser estimats, per sobre de qualsevol altra cosa.

Encara és aviat, probablement, per poder parlar del paper d'aquest tipus d'emocions en la vida de les persones, i encara més, dins del marc de l'escola, tant en relació amb els infants com amb llurs famílies. Coneixem però, gràcies a l'estratègia terapèutica de les Constel·lacions Familiars, la seva influència i significativitat. Sens dubte és una idea potent que de ben segur ens ajudarà a orientar-nos vers alguns canvis derivats d'una nova comprensió del món relacional, que en el cas de la relació família-escola s'està convertint en una necessitat imperiosa.

En tot cas no voldria estar-me de tractar el tema de les emocions i de les relacions amb un cert nivell de profunditat, analitzant alguns aspectes que, si més no en el context educatiu, poques vegades es tenen en compte, i poden ajudar-nos a entreveure alguns dels elements substancials d'aquestes emocions adoptades i, especialment, la complexitat de les interaccions en el si del nucli familiar. Per aquest motiu voldria abastar alguns aspectes que em semblen rellevants per aquesta reflexió, lligats al que és el marc relacional de la família, la complexitat d'aquesta relació de la que parlem entre escola i famílies, una novedosa aportació sistèmica com són els ordres de l'amor i, a partir de tot això, abordar alguns objectius de futur i les actituds que cal desplegar per ajustar-se a aquestes noves realitats.

El marc relacional de la família

El primer que ens convé situar en aquest marc és el coneixement de com es constitueix la parella. Normalment, al parlar de famílies, pensem desseguida en les relacions que es donen en el nucli d'interaccions paterno-filials, oblidant-nos molt aviat del nucli de relacions conjugals. Aquesta és una reducció que ens dificulta comprendre què passa en el context

familiar, perquè ens saltem el pas previ que és el de la parella. Darrerament no em canso de comentar arreu que primer és la relació de parella, no sols en el temps, sinó també en la prioritat, perquè si una parella funciona bé, els fills marxen bé. En canvi, una parella abocada en els fills, però que tenen dificultat en la seva relació, acaben transferint, inconscientment, el seu neguit, la seva inseguretat, als propis fills.

En la constitució de la parella hi intervenen un seguit de circumstàncies. Per una part la història personal que cada membre aporta a la relació. Això, que podria semblar poc rellevant, acaba convertint-se en el pal de paller de la major part de conflictes que les parelles han de superar. El cas és que quan un home i una dona decideixen viure plegats, sigui amb el tipus de ritual que sigui, ningú els ha avisat de que a banda de les històries personals de cadascú, que serien un altre ingredient, amb tota la complexitat que incorporen, hi ha també les històries de les famílies de cadascú que es porten carregades en una motxila que sovint no és visible en els primers temps de la relació, quan la química de l'enamorament és tant potent que no es veu tot allò que es mira.

Per acabar de complicar-ho tenim un altre ingredient, amb una llarga història en el desenvolupament de la vida i de la nostra espècie, que fa referència al gènere, més ben dit, a un cert tipus de lluita, si ho mirem des de la perspectiva de les incompatibilitats, entre els gèneres que té força a veure amb els rols que els homes i les dones hem desenvolupat durant uns quants cents de mils d'anys. Probablement és un aspecte que afegeix complexitat a la relació de la parella perquè no hem sabut diferenciar prou bé allò que té que veure amb el gènere i la seva història i allò que té que veure amb els rols masculins i femenins.

El gènere, avui per avui, no és transformable, però els rols, gràcies als processos de culturització, els podem fer evolucionar, mirant d'incorporar més elements femenins en el rol masculí i més elements masculins en el rol femení, cercant un cert equilibri consensuat en el marc de cada cultura.

Un altre aspecte significatiu en aquest àmbit relacional de la família el trobem en la construcció de la mateixa família. Al pensar en això desseguida em ve al cap aquella metàfora que diu que dos més un fan quatre. Des de la perspectiva matemàtica això no és possible, des de la perspectiva de les relacions, això és un fet innegable. Vull dir, quan neix un fill o una filla, no sols ens trobem amb la constitució d'una nova identitat, sinó que es fa necessari refundar la relació de la parella per constituir una nova dimensió de la identitat col·lectiva emergent.

És molt possible que aquest sigui un dels processos més complexos amb els que els éssers humans ens hem d'afrontar en la nostra vida. La mare, que és portadora del fill, estableix des del primer moment un vincle afectiu extraordinari amb aquest, tant al llarg del període de gestació com durant els primers dies i mesos del bebè. Tot i la bona voluntat del pare, tant a nivell afectiu, des de la dimensió que li permet establir una relació propera amb la mare embarassada o que acaba de donar a llum, com a nivell pràctic, és a dir, amb la implicació en els canvis de la vida domèstica que un embaràs o un naixement comporten, és difícil que es pugui introduir en aquesta relació simbiòtica amb massa profunditat.

Caldrà que passi un cert temps i que es doni aquesta negociació del nou estatus relacional i familiar de manera que les coses tornin a una certa estabilitat. Sols aquelles

parelles que abans de tenir la criatura ja tenien establerts protocols de resolució de les dificultats, que els resultaven funcionals, superaran aquesta nova situació amb una certa facilitat i tranquil·litat. Si no és així, les probabilitats de que apareguin dificultats en aquesta nova etapa del seu cicle vital són força grans.

L'explicació la podem trobar en el fet de que la relació simbiòtica entre la mare i el nadó és tan completa, incorpora tan de plaer, omple tant a la mare novella, que fa difícil que se'n vulgui desprendre per tal de compartir-la amb un tercer. Si el pare no va reclamant de nou el seu rol conjugal, insistint davant de les possibles resistències inicials de la mare, es pot encetar un procés disfuncional que comportarà un ventall força divers de situacions que quedaran estancades en un punt mort que, mica en mica, pot convertir-se en patològic.

Dit d'una altra manera, el naixement d'un bebè comporta, tant per la mare com pel pare, una redefinició dels seus propis processos de separació i diferenciació, que afectaran directament al procés de diferenciació del fill o filla, la qual cosa influirà, sens dubte, en la construcció de la seva identitat, construcció que està vinculada a la seva seguretat afectiva, a la seva autoestima i, en general, a la seva capacitat per situar-se davant de qualsevol esdeveniment de la seva vida.

No és aquest el lloc per aprofundir en tot això, però és bo de pensar-hi per la senzilla raó de que moltes vegades ens trobem a l'escola infants que pateixen d'una situació familiar que s'ha quedat encallada en aquest procés i tenir-ne aquesta referència ens pot ser útil per a una millor comprensió de l'infant i de llur família, en cap cas, però, és una informació que ens atorgui cap privilegi o dret per voler-ho canviar, perquè en aquest procés de canvi hi han d'intervenir molts altres agents socials, a més a més de la tasca que puguem fer des de l'escola. Si més no és una informació que ens ajudarà a comprendre el patiment que viuen totes les persones implicades en aquests processos disfuncionals.

I no sols ens serveix com a element de comprensió envers la família, també ens pot servir com a senyal d'alerta per tal de que nosaltres, a l'escola, a la classe, no caiguem en el mateix parany, és a dir, que tinguem la capacitat de clarificar les relacions de manera que no es produeixin situacions de dependència afectiva, que sens dubte dificultarien els processos d'autonomia dels infants que tenim al nostre càrrec.

Tot plegat ens porta a comprendre un fenomen força habitual en el context familiar, que a mi m'agrada anomenar com fan alguns terapeutes sistèmics: els "embrollos" familiars. Aquest és un concepte que ens porta a imaginar-nos les confusions que es produeixen en el si de les famílies. Ja hem parlat d'algunes d'aquests confusions, que venen determinades pel pes de les culturals contextuals de cada membre de la parella, que en el moment de l'aparició del nouvingut, tornaran a emergir amb tota la seva força perquè cadascun d'aquests contexts voldrà ajudar, voldrà opinar, voldrà sabene més que l'altre i que la mateixa parella, la qual cosa serà un cau de conflictivitat que tan sols es pot superar amb un bon nivell d'acord per part d'aquesta.

Una altra confusió queda dibuixada en el marc del que anomenem com a triangulacions, que es produeix, gairebé d'una forma espontània quan s'inicien els primers tampteigs de la relació entre el tàndem mare-fill i la reclamació del pare per recuperar un espai que li corresponia i per introduir-se en un de nou que és l'espai parental. És molt freqüent que si la parella no tenia resoltes les seves desavinences bàsiques amb anterioritat al naixement

del fill, s'aprofitei aquest fet per mirar de conquerir fites que abans havien estat bloquejades, utilitzant com a estratègia diferents tipus de xantatges afectius en els que s'hi involucra al fill. Triangular, en síntesi, vol dir utilitzar al tercer nouvingut com a moneda d'intercanvi per situacions que estaven pendents de ser resoltes. La triangulació, doncs, és un fenomen relacional molt humà, que si no es rigidifica, és a dir, si no queda immòbil en una situació determinada, no esdevé cap problema seriós, però que si queda anclat en un protocol relacional viciat pot convertir-se en un greu problema, especialment per les conseqüències, a curt i llarg termini, per l'infant.

Recordeu que abans parlàvem de que els infants, amb la seva capacitat mimètica, amb la seva necessitat de ser estimats a qualsevol preu, poden oferir-se voluntàriament a patir, per tal de que els seus pares no passin per una crisi que els comportaria el risc d'un trencament, que podria comportar una pèrdua associada a la no continuïtat de ser estimats, un risc que cap infant del món està disposat a córrer, per molt precària que sigui la situació en la que visqui.

No hem d'oblidar, tampoc, que el fet del naixement d'un fill o filla, a més a més del goig i la satisfacció que comporta per a la parella, incorpora un nivell d'estrès important: canvis en els horaris, en els hàbits de la vida quotidiana i del lleure, dificultats per disposar de parcel·les de temps lliure personal, una pressió econòmica afegida, i, especialment, complicacions afectives en el marc relacional, tant a nivell conjugal com a nivell de la família extensa.

Tenint en compte que la quota d'estrès en la nostra societat actual probablement estigui, en la majoria de casos, per sobre dels nivells adequats, hem de considerar aquest increment com quelcom real i a tenir en compte, de manera que cal cercar estratègies, dins del propi marc de la família, però també dins dels diferents contextos relacionals en que aquests es mou, que permetin disminuir-ne la pressió.

Concretant des de la perspectiva de l'escola, si en un moment determinat la parella passa per una punta d'aquesta exposició a l'estrès, malgrat que nosaltres considerem, des de la nostra funció educativa i docent, que l'infant que tenim al nostre càrrec necessitaria d'unes atencions determinades i d'uns canvis d'actituds concrets des del marc de la família, haurem de tenir cura en la forma com fem arribar aquesta perspectiva als pares per tal de no augmentar el seu nivell d'estrès i que es produeixi un efecte boomerang, molt habitual en els contextos educatius, que implicaria que allò que volem millorar en benefici de l'infant, acabi anant en contra seu. Vull dir amb això que hem de passar del tema per no neguitejar a la família?, doncs no, tan sols vull posar sobre la taula un fet que es produeix molt sovint i que hem d'afrontar amb nous criteris.

També ens pot ser útil, en aquesta aproximació a la comprensió del marc relacional de la família, tenir en compte el concepte d'emoció adoptada del que parlava abans. A vegades ens queixem, els educadors i educadores, que moltes famílies repeteixin els mateixos errors una i altra vegada. En els millors dels casos, les famílies escolten les nostres opinions i suggerències i sembla com si incorporessin canvis en la seva organització per tal de que esdevingui més funcional pel creixement dels infants, però, sense saber per què, al cap de poc temps, la família reproduïx la seva dificultat, encara que en aquesta nova ocasió ho fa amb símptomes diversos dels anteriors, malgrat que els fets són els mateixos.

No tenim fórmules màgiques per modificar això, ja deia abans que cal la intervenció de molts agents per tal de mobilitzar aquestes situacions, però pot ser-nos útil comprendre que a vegades les interaccions de les famílies estan sotmeses a protocols relacionals que no han sigut construïts en el si de la constitució de la nova família sinó que han estat heretats dels contextos familiars d'origen. En aquests casos les famílies haurien de cercar ajut exterior per tal de reconèixer aquestes herències, aquestes identificacions i, d'aquesta manera, retrobar els propis recursos i l'harmonia necessària per afrontar els reptes que la vida familiar pròpia comporta. Més endavant esmentaré una mica més quines possibles intervencions por fer l'escola davant d'aquests fets, però sense aprofundir-hi, per raons òbvies.

Com a darrer element que ens pot ajudar a comprendre el context familiar i tota la seva complexitat volia introduir l'element que sembla més evident en l'actualitat, els grans canvis que s'han produït en l'estructura familiar. Fa quinze o vint anys enrere les famílies tenien un nucli relacional molt més ampli i compacte, sempre hi havia adults que podien fer-se càrrec dels infants, encara que tan sols fos perquè aquests no es sentissin sols.

En el present, en el millor dels casos ens trobem una estructura mínima, que sols ser la de la parella i un fill o filla. Sembla que darrerament hi ha una petita recuperació pel que fa al nombre de fills, però en tot cas encara no és significativa. Si en el marc d'aquesta configuració familiar ens trobem amb quelcom que també s'ha convertit en una norma, en el sentit de que pare i mare treballen, aleshores ja estem davant d'un fet en el que l'infant té moltes probabilitats de passar llargues estones sol, o al càrrec de persones alienes a la llar. Això també està comportant que, mica en mica, els horaris d'atenció de les escoles bressol, i aviat els centres educatius d'infantil i primària, vagin amplificant la seva oferta horària i d'activitats per tal de suplir aquest dèficit en el temps familiar.

Però, a banda d'això, també avança a marxes forçades el fenomen de les famílies monoparentals, les famílies reconstituïdes, les famílies amb fills d'adopció i, no passarà massa temps en que ens trobem amb les famílies composades per dos membres del mateix gènere, i, potser no massa llunyanament, la proliferació de famílies en les que els membres de la parella siguin d'àmbits geogràfics i cultures molt i diverses, amb tota la complexitat que això ho acompanyarà, no sols pel que fa als hàbits i costums socials, especialment en l'àmbit de les relacions i rols que ocupen homes i dones i, per tant, els fills i filles, sinó d'una forma especial, pel que fa a les creences religioses.

Encara que aquest és un tema del que es parla sovint, en cap cas el podem deixar de banda perquè les seves repercussions tenen una rellevància molt gran i ens obliguen a anar pensant d'una forma diferent al voltant de tot plegat, i, en conseqüència, a actuar d'altres formes. Tot i així no voldria donar a entendre una valoració negativa d'aquests canvis, cal entendre que són un fet que té a veure amb els processos d'evolució de les dinàmiques socials i cal acceptar-los tal i com es presenten.

La complexitat de la interacció família-escola

Voldria, encara que sigui suscintament, situar tres idees que em semblen rellevants a l'hora de comprendre perquè, tan sovint, la relació entre les famílies i les escoles resulta feixuga, dolorosa i, per què negar-ho, força inoperant. De ben segur hi ha moltes altres raons, molts altres elements que no tinc en compte, però penso que aquests tres no sempre es tenen en compte suficientment.

En primer lloc, hem d'entendre la inserció de l'infant, que de fet també ho és de tot el context familiar, en el marc de l'escola, com un segon procés de separació. Si recordeu, parlava abans de que el naixement del bebè implica per a la família el procés de construcció d'un nou ens, d'una nova estructura que es sustenta en un joc relacional en el que, per una banda es donen processos molt potents d'unificació, a la vegada que calen processos molt potents de separació i diferenciació.

Quan a la família li semblava que tot aquest procés començava a establir-se, doncs no, resulta que es troben davant d'un altre fenomen complex com és el de la ingerència d'un nou context, que, a més a més, és un context especialitzat en un àmbit en el que ells encara sou novells, com és el món de l'educació, del que avui en dia les parelles joves no en tenen massa referències, justament pels canvis en l'estructura familiar dels que parlàvem abans.

Hem d'entendre, i tenir sempre present, especialment en els nostres primers contactes amb la família, que per aquesta la nostra ingerència és quelcom que han d'elaborar i que no es pot donar per fet solament perquè sembli una cosa senzilla des de l'exterior. És ben cert que una bona part de les famílies superen amb una gran facilitat aquest pas, sobretot aquelles que ja tenen estratègies interactives potents, però hi ha una part significativa de famílies que no tenen aquest domini i recursos, o senzillament encara no han tingut temps per elaborar aquestes estratègies, que tindran dificultats per assumir i integrar aquesta ingerència. Cal, doncs, ser prudents i, abans de actuar reflexionar sobre aquestes circumstàncies.

Si aquesta ingerència no es ben viscuda per la família es pot produir quelcom força freqüent, que aparegui algun tipus de confrontació, que normalment és fruit de la gelosia i la lluita per l'afecte i el poder de la relació. Potser pot semblar una mica exagerat tot plegat però si aprofundim una mica en els conflictes que sovint tenim amb les famílies, o els malentesos que moltes vegades s'interposen per un bon funcionament de les nostres relacions amb elles, de ben segur que hi trobarem algun d'aquests components.

Fixeu-vos que hi ha un encadenament afectiu molt significatiu en els diferents contextos relacionals. El pare pot sentir-se gelós de la relació simbiòtica entre la mare i el nadó, perquè se sent exclòs d'aquesta relació durant els primers dies i mesos de la criatura. Aquest fet, si no es parla a temps, i d'una forma convenient, pot portar la relació en una direcció que la convertirà en una lluita per l'afecte del fill i pel poder de qui juga quin paper en les relacions conjugals i parentals. Això què, aparentment pot semblar un joc insignificant., que ho és si no es rigidifica, pot esdevenir una situació molt complexa i difícil de modificar. Si és així, la dificultat dels fills per sentir-se autònoms es convertirà en quelcom important i augmentarà les possibilitats de l'aparició de gelos quan neixi un germà o una germana.

I, seguint aquest itinerari, ens trobarem que la mateixa guerra es dirimirà a l'escola, perquè els pares veuran que apareix un nou element en discòrdia i voldran fer prevaler el seu poder relacional i no desprendre's de cap possible quota d'estimació per part dels seus fills. I sinó fixeu-vos què passa quan un dels nens de la nostra classe es confon i li diu al seu pare o mare pel nostre nom, o quan constantment li està parlant de què bé que està a l'escola i del molt que s'estima a la seva mestra, segur, que a ells no els deixa indiferents.

Això ens ha de servir per entendre un seguit de coses que es mobilitzin i les reaccions que provoquen en les famílies, per tal de que hi estiguem atents i en cap cas entrem en la mateixa dinàmica, pensant que els pares no reconeixen prou la nostra tasca o que estan carregats de romansos perquè ens critiquen coses que no venen al cas. No ho podem canviar, no podem modificar els patrons vivencials d'aquestes famílies, però ser conscients d'aquests fets ens pot ajudar a no caure en el parany de l'enfrontament i, també, i això és molt important, a no deixar-nos portar per les ressonàncies afectives que l'actitud dels pares pot despertar en la nostra autoestima.

I, en tercer lloc, una altra possible conseqüència de la dificultat de les famílies per assumir la complexitat d'aquest segon procés de separació, seria la que es deriva del sentiment d'impotència d'aquestes que té com a resultat una actitud de delegació: si nosaltres com a família no trobem recursos, no sabem com afrontar aquestes dificultats, ja ho resoldrà algú altre, per exemple, l'escola. Cada vegada més ens trobem a les escoles amb aquest fet.

Des de les institucions, des de la societat en general, i des de les famílies en concret, ens veiem bombardejats amb una sobrecàrrega de demandes que abans no estaven contemplades, amb l'aggravant de que aquesta demanda no arriba a l'escola després d'un debat, després d'un procés de negociació en el que hi haurien d'intervenir factors de diversa índole, sinó que arriben, no tant per real decret sinó per imperatiu de la mateixa realitat social, sense cap tipus de reconeixement específic d'aquest canvi. Això està desorientant la tasca de les escoles perquè no queda clara la seva funció i neguitejant als docents perquè es troben davant de reptes pels quals no han rebut cap tipus d'orientació ni formació, tot plegat coincidint amb un dels moments més baixos del seu prestigi social, la qual cosa fa que aquestes circumstàncies siguin com una espècie de barreja difícil de pair.

Penso que cal obrir un debat rigorós al voltant de tots aquests aspectes, i de molts altres que no he esmentat però que sens dubte han de tenir la seva rellevància, per tal de poder sortir d'aquesta situació de provisionalitat, de indeterminació i de malestar, albirant un futur a curt i mig termini que sigui una mica més funcional i creatiu. No hem de perdre de vista les experiències d'altres països europeus en els que la crisi de la funció docent ha començat a tocar sostre i s'estan trobant que cada vegada són menys les persones que volen fer de mestres i, o bé han d'incorporar de nou a mestres jubilats, o bé ocupen les places que queden vacants mestres que venen d'altres països. Aquesta és una senyal d'alerta i el problema, a banda de la necessitat de millorar la comprensió dels fenòmens relacionals entre les famílies i les escoles, no afecta solament als centres educatius sinó especialment a la societat en general i a una bona part de les seves institucions.

Més enllà del que resulta visible: els ordres de l'amor

Per continuar aprofundint en la dinàmica de les relacions entre les famílies i l'escola, seguint una mica l'estela de les emocions adoptades i de les idees de Bert Hellinger al respecte, voldria introduir la reflexió al voltant d'aquesta conceptualització dels ordres de l'amor. No m'hi estendré excessivament perquè ja vaig tractar específicament aquest tema en un article que vaig escriure fa un temps¹, però no vull deixar de parlar-ne perquè és un tema que em sembla molt rellevant.

¹ ¿Familia-Escuela, ... un amor imposible?, Carles Parellada (www.xtec.es/~cparella) revista Aula de Innovación Educativa n.

Molt al principi d'aquest document parlava del paper que juga l'amor en les relacions humanes. Faig un incís abans de continuar amb aquesta idea perquè voldria aclarir que moltes vegades, en el món educatiu, i en general a la nostra societat, estem força avesats a parlar d'estimació, d'afecte, molt menys del que seria convenient, i d'aquí que cada vegada proliferin més els programes d'educació emocional i de competència social, però molt poques vegades parlem de l'amor. Allò que funda l'estimació i l'afecte és l'amor, i no té massa sentit deixar aquesta paraula tan sols en mans de les novel·les, la poesia o el cinema, perquè és un bé massa gran, i sovint escàs, com per no tenir-lo suficientment present.

Doncs bé, les persones vivim en completa dependència de l'amor, necessitem sentir-nos estimats, és més, aquesta garantia hipoteca totes les altres coses de la nostra vida. Per tant, hem de fer el possible, en tots els contextos ens els que ens movem, perquè aquest amor hi sigui present sense tenir que lluitar per aconseguir-lo. A vegades, en el marc d'algunes famílies, tal i com ja comentava al principi, els infants, per garantir-se aquesta quota d'amor, són capaços de fer qualsevol cosa que els sembla que els hi arriba com a demanda dels pares, o d'algun d'ells dos. El que resulta curiós és que justament aquesta recerca no continguda pels adults acaba fent emmalaltir als fills. A l'escola no podem caure en aquest parany, hem de garantir sense dubtar-ho aquesta necessitat dels infants que acollim, i això ens ha de portar a reflexionar en les finalitats d'aquesta institució i en allò que fem i hauríem de fer per què realment els infants la visquin com un espai de seguretat i creixement personal.

Però no és per aquí per on volia portar en aquest moment la meva reflexió. Estem parlant de la relació entre la família i l'escola. Estem parlant de la necessitat de l'amor com a pal de paller de totes les nostres experiències humanes. Doncs resulta que hi ha uns ordres en l'amor, uns principis que s'han de tenir presents per tal de que aquest amor esdevingui fructífer. Aquests ordres afecten a tots els àmbits de les relacions humanes, des de la dimensió de la família, des de la dimensió de la vida a la classe, des de la dimensió de les relacions entre les famílies i l'escola, i fins i tot, des de la dimensió de les relacions entre les diferents comunitats, sigui nivell local, nacional o transnacional. Si aquestes regles es tinguessin en compte se superarien molts del conflictes que avui en dia apareixen constantment en els mitjans de comunicació.

Però la meua proposta no és tan pretensiosa, voldria centrar-me especialment en el context que emmarca aquest document, fent referència a les relacions entre les famílies i l'escola. Es tracta de tres principis que afavoreixen l'equilibri i consoliden les relacions: la necessitat de sentir que es pertany a un grup, l'acceptació dels diferents rols i jerarquies, i la relació entre el donar i el rebre.

És pràcticament impossible que les famílies se sentin interessades per allò que l'escola fa i els proposa, la qual cosa evitaria molts dels malentesos que sovint apareixen entre els dos contextos, si no tenen la certitud de que formen part significativa de la pròpia escola. Avui en dia, siguem honests en aquest sentit, aquest és un principi que no està resolt, perquè tenim dificultats significatives per integrar d'una forma autèntica a les famílies en els centres educatius. Potser els motius, les justificacions siguin moltes, algunes d'elles a considerar en profunditat, però en general hi ha un recel excessiu, es manté l'espai de l'escola com si fos un reducte inexpugnable en el que no volem cap tipus d'interferència. Sovint demanem col·laboració als pares i mares quan ens apareix una necessitat, o per donar-li a la institució un vernís mínimament democràtic, però siguem justos, en general

preferim tenir a les famílies ben situades portes enfora. I no em cansaré mai de dir-ho, l'escola, sense una participació real i significativa de les famílies, no té massa possibilitats de reïxir, i, com a conseqüència, els infants en paguen els plats trencats.

La segona regla comporta l'acceptació dels diferents rols i jerarquies. Ens agradi més o ens agradi menys, ens sembli que els pares en concret ho facin millor o ho facin pitjor, per davant de tot hem d'acceptar que ells són els pares i a nosaltres se'ns ha encarregat una tasca que complementa la de la família, i en cap cas la pot substituir ni pot estar per sobre. Quantes vegades hem tingut la temptació d'arrogar-nos el dret de dir-li a la família allò que haurien de fer, allò que està bé i allò que està malament pel seus fills? Això comporta un risc molt gran perquè genera en les famílies sentiments de culpabilitat que no els ajuden a millorar la seva situació, al contrari, moltes vegades el que provoquen és que la família deixi de confiar en els seus propis recursos, es tanquin en elles mateixes i es converteixin en famílies resistents, i tots en coneixem alguna, o bé passin a l'ofensiva i ens ataquin amb qualsevol excusa que ens resultarà injustificada, entrant en una espiral de confrontació que no aporta cap sortida viable.

La tercera regla s'estableix al plantejar-se l'equilibri necessari entre el donar i el rebre. La nostra feina com a educadors, amb coneixements especialitzats, amb estratègies consolidades, sostinguts amb una important vocació professional, ens situen en un llistó molt gran davant de les famílies. Si esperem que la nostra dedicació sigui corresposa per les famílies amb un mateix grau d'implicació en l'educació dels seus fills, i els passem factura pel que fem, els situem en una posició d'inferioritat que no resulta gens agradable.

En primer lloc, hem de tenir clar que el que fem ho fem perquè ens sembla just, perquè ens agrada i perquè forma part de la nostra feina remunerada, i, per una altra banda, hem de mesurar tot allò que donem de manera que les famílies tinguin una certa possibilitat d'equilibrar aquesta balança relacional. Abans, quan els mestres acceptaven regals per part de les famílies, a final de curs, per Nadal, per l'aniversari, ..., com a mostra de reconeixement i de gratitud, aquests podien restablir una mica el desequilibri, que d'alguna manera sempre hi serà per les característiques de la tasca que fem, però ara, que no existeix ja aquest protocol, i en cap cas estic plantejant aquest aspecte perquè aquella costum torni a aparèixer en el context escolar, cal trobar altres formes funcionals de poder-ho fer sense que quedi palès que a l'escola cada vegada ho fem millor i a la família cada vegada es fa pitjor.

Per treballar els desordres que s'originen en aquestes tres dimensions, Bert Hellinger ha desenvolupat un abordatge terapèutic que s'anomena "Constel·lacions familiars"². Aquestes constel·lacions s'estructuren a partir de l'expressió d'una dificultat, d'una vivència significativa d'una persona que vol avançar en una direcció menys dolorosa i més enriquidora per la seva vida afectiva i relacional de la que es troba en un moment determinant.

Aquesta persona escull als representants dels personatges que apareixen en la seva història i els situa en l'espai de la manera com sent que hi estan ubicats en la realitat, entenent aquest espai com un lloc simbòlic de la vivència de les interaccions familiars. Després d'haver escollit també un representant per a ell mateix, seu i observa el que passa després amb la intervenció del terapeuta. Aquesta intervenció es centra en recollir els sentiments dels representants i, a partir d'aquesta informació, comença un procés de

² "Los órdenes del amor", Bert Hellinger, Editorial Herder

reubicació espacial per a millorar-los, en el que hi juga un paper important el llenguatge i les estratègies d'aproximació. Arriba un moment en el que la nova constel·lació permet fluir la comunicació i el benestar dels membres de la família. Aleshores s'atura el procés, algunes vegades canviant prèviament el representant de la persona afectada per la pròpia persona, i es deixa que les vivències i imatges viscudes puguin fer la seva feina al llarg del temps. Cal interès real, no tan sols curiositat, perquè tingui sentit el treball³.

En el nostre cas, però, no ens interessa tant aquest abordatge terapèutic, que requereix de les condicions adequades, sinó algunes derivacions pedagògiques que tant podem utilitzar amb els infants com amb llurs famílies. De totes maneres tampoc puc abastar en profunditat aquesta perspectiva en el marc d'aquest document, que necessita ser tractar més específicament. Tot i així penso que podem apuntar algunes idees interessants.

En primer lloc, aquesta espacialització dels personatges implicats en la història familiar que es treballaria des de la perspectiva terapèutica, la podem traduir en el context educatiu amb la utilització d'objectes en comptes de persones. Diversos són els objectes amb els que s'ha experimentat i potser un dels que dona bons resultats són les típiques bitlles del joc de bitlles, a poder ser que siguin de dos tamanys diferents. Sense pretendre aprofundir tant com es faria en l'àmbit terapèutic, es pot identificar quina és la dificultat, sigui en l'àmbit relacional del grup classe, o en l'àmbit relacional amb la família i aleshores s'utilitzaria una bitlla per a cadascun dels personatges que intervenen en la situació de conflicte.

A partir d'aquí, les diferents persones que participen d'aquest espai de reflexió poden col·locar aquestes bitlles en una distribució espacial que és la que connecta amb la seva sensació profunda, i a partir d'aquesta tasca es pot establir una conversa al voltant de la imatge que aquesta espacialització genera en la resta de persones, cercant a la vegada els possibles sentiments d'aquells a qui representen les bitlles en funció de l'espai que ocupen en la constel·lació.

Quines avantatges té aquesta estratègia? Doncs al meu entendre són varies. Per una banda, deixem de fer servir les verbalitzacions com a canal exclusiu per afrontar les dificultats. Quantes vegades ens hem trobat enganxats en una conversa sense fi, en la que cadascuna de les parts continua aferrissadament el seu discurs inicial, sense variar-ne el més mínim contingut o interpretació? Les discussions es fan eternes i tenim la sensació d'haver perdut el temps i, sovint, de que no val la pena tornar-ho a intentar. En aquest abordatge deixem pas a l'acció, encara que aparentment és molt minsa, i després verbalitzem en funció d'alguna cosa concreta, no d'una entelequia sinó de una situació que té una expressió determinada en l'espai. A patir d'aquí hi ha un enriquiment notable en les verbalitzacions i es comença a veure la possibilitat de que les coses no siguin exactament com un se les mira. Els afectes prenen el seu protagonisme i les persones senten que hi ha alguna cosa diferent que s'està mobilitzant.

Per una altra banda, deixem de ser experts per convertir-nos en co-partíceps d'una situació nova. Això ens és d'una gran ajuda per superar els recels de les famílies a l'hora d'escoltar les nostres recomanacions, que sovint veuen com una ingerència. No hi ha una constel·lació única i vertadera, no hi ha una solució definitiva i permanent. Es tracta de mobilitzar imatges que estaven estancades per deixar que n'apareguin de noves que

3 Per a més informació sobre activitats diverses al voltant d'aquest abordatge podeu consultar la pàgina WEB de l'Institut Gestalt del carrer Verdi de Barcelona: instgestalt@ibernet.com, <http://www.institutgestalt.com>

probablement mai se'ns haguessin acudit. La conversa no porta a allò que l'educador havia previst, a allò que espera de la família, sinó que es converteix realment en un mitjà de comunicació en el que facilita l'aparició de informacions rellevants, sense pressions, sense expectatives prèvies, sense estereotips, facilita la mútua comprensió i afavoreix l'autonomia a l'hora de prendre decisions al respecte, la qual cosa té clares repercussions a l'hora d'assumir responsabilitats, tant per part de la família com dels propis docents. Permet, en última instància, instal·lar entre la família i l'escola un espai de respecte i confiança mútua.

Allò que aparegui al llarg d'aquest treball deixarà una empremta que no hem d'esperar que faci el seu efecte immediatament, que és el que sovint esperem de les nostres intervencions amb les famílies, sinó que hem de deixar que les noves imatges, que les noves informacions, vagin fent la seva feina mica en mica. A vegades no n'hi haurà prou amb una vegada, a vegades res es mourà, a vegades el procés serà molt lent, però allò que passi tindrà un sentit per totes les parts. Això no vol dir que la nostra intervenció amb les famílies no pugui continuar en moltes altres direccions, cal cercar estratègies que es complementin, però en el fons el que vinc a dir és que aquestes estratègies han d'afavorir la comunicació i la comprensió, i han de respectar la idiosincràsia de les famílies perquè no podem anar a contracorrent dels seus protocols culturals i actitudinals.

Cal ser un expert per afrontar aquesta estratègia? La meua sincera opinió és que no, que amb un mínim coneixement de la seva significació i funcionament, especialment amb una certa vivència personal d'experimentació, amb una molt bona dosi de sentit comú, amb una mica de ganes de sortir dels estereotips relacionals, i amb una bona actitud d'escolta, és molt més que suficient per portar-ho endavant. I, gairebé sense adonar-nos-en, veurem com hi ha coses que canvien, en la relació amb la família, en l'infant, en nosaltres mateixos i en la nostra relació amb la resta de membres de l'equip docent. Hellinger parla de que hi ha una energia que forma part dels contextos i que, si es fa amb seriositat i disponibilitat, és aquesta mateixa energia la que va guiant el procés a seguir en aquestes situacions.

Aquest és el procés que permetrà restablir un cert ordre en els desequilibris establerts als tres nivells que abans parlàvem, ajudarà a la família a fiar el seu sentiment de pertinença a la institució, justament perquè la institució haurà mostrat la seva cara més humana i amorosa, l'ajudarà a sentir-se reconeguda en el seu paper principal en la tasca educativa dels seus fills, i millorarà la balança en la relació del donar i el rebre perquè les intervencions que se'n derivaran seran més paritàries i no tan en la direcció que sovint va de l'especialista abnegat a família incompetent i/o disfuncional. Encara hi ha un llarg camí a fer en aquest abordatge, es tracta de que cadascú hi anem posant el nostre petit granet de sorra, i la nostra particular manera de donar-hi sortida.

Algunes fites a treballar en aquest marc relacional

En primer lloc, i seguint una mica les idees plantejades en el darrer apartat, penso que cal establir diverses prioritats, objectius, en la relació amb les famílies:

- . a curt termini, cal assolir un nivell de comunicació significatiu amb aquestes, i això passa per acceptar-les tal i com son, reduint el nivell d'expectatives del que ens agradaria aconseguir per elles, per arribar a compartir el que ens agradaria aconseguir amb elles
- . a mig termini, cal construir un context de confiança entre l'escola i la família que permeti poder avançar allà on abans ens havíem quedat estancats, és a dir, no n'hi ha prou en

acceptar-les sinó que hem de ser capaços de comportar-nos respectuosament i mostrar la nostra capacitat de comprendre la seva variada realitat com un possible benefici pels seus fills i filles, més que no pas un inconvenient o un desastre, malgrat que hi hagi coses que calgui millorar

. a llarg termini les nostres intencions sempre han de passar per seguitzar a les famílies respecte els seus propis recursos, tan sols d'aquesta manera aconseguirem que puguin assumir la seva responsabilitat, que els canvis que es puguin produir arran de la nostra interacció siguin canvis que perdurin en el temps i no siguin superficials i amb data de caducitat, ningú pot substituir ni imposar aquests recursos, moltes vegades les famílies els han utilitzat i en certs moments, per acumulació de circumstàncies diverses, han tingut la sensació de que aquells ja no els eren suficients; hem de restablir aquesta seguretat si realment volem que les famílies siguin autònomes i no depenguin constantment de l'aixopluc de les institucions i/o l'assistència social

En segon lloc, perquè aquests objectius puguin ser mínimament factibles hem de desenvolupar un sistema d'actituds personals que sigui coherent amb ells. Al meu entendre aquestes actituds han de brollar de dues grans fonts: l'escolta i el reconeixement. Escoltar és estar disponible, donar-se temps, no precipitar-se, el que escolta realment no espera de l'altre una resposta predeterminada, sinó que està amb l'altre, l'acompanya sense imposar-li cap criteri. Reconèixer és una actitud profunda que li mostra a l'altre que és ben rebut tal i com és, que no se'l vol canviar, que no se'l judica, que s'accepta i es comprèn la seva realitat, sovint diversa, i, en certa mesura, que s'està disponible a assumir els reptes que impliqui aquesta acceptació.

Si es donen una escolta significativa i un reconeixement profund s'arribarà a la negociació, és a dir, a la possibilitat de trobar camins per compartir i millorar les situacions, i serà el resultat natural de tot procés relacional. És en aquesta tessitura en la que podran germinar i florir els acords entre les famílies i l'escola, i en la que l'escola esdevindrà autènticament un espai educatiu, lluny de sentir-se atrapada pels estereotips d'una cultura docent que ja no resulta útil en aquests moments, perquè s'hauran modificat d'una forma ostensible els protocols de l'acumulació de coneixement pels protocols del plaer d'aprendre i conèixer, els protocols de la repetició pels protocols de la creativitat, els protocols de poder pels protocols del reconeixement.

Entre d'altres coses, a banda de les que ja he comentat fins el moment, això serà possible si respectem una altra regla bàsica: no sentir-nos millor que ningú altre. Gabriel Garcia Màrquez ho diu en un dels seus escrits (La Marioneta): "... he aprendido que un hombre únicamente tiene derecho a mirar a otro hacia abajo cuando ha de ayudarlo a levantarse"

Tot plegat ens parla d'un procés que facilita i permet la confiança, l'autonomia, la creativitat, i la responsabilitat. Aquest itinerari, que aquí queda reduït a una frase, aparentment senzilla, requereix d'una llarga elaboració, i no menys esforç, però vaga la pena esmerçar-lo per tal d'aconseguir fites que, de ben segur, ens permetran arribar molt més lluny, com a professionals i com a persones.

A tall de conclusió

Seguint una mica els pensaments d'Humberto Maturana⁴ i Victor Frankl⁵, i recollint els aspectes claus del que acabo d'exposar, penso que l'objectiu fonamental de tot procés

⁴ "El sentido de lo humano", Humberto Maturana, Grup Editor Latinoamericano

⁵ "El hombre en busca del sentido", Victor E. Frankl, Editorial Paidós

d'evolució personal i relacional, que en el fons és allò que persegueix l'educació, és poder assumir la responsabilitat, el compromís de trobar un sentit a la nostra vida, i de compartir la nostra legitimitat com a persones amb la legitimitat de qualsevol altra persona, fent-nos càrrec del paper que juguem en aquesta relació.

El fi últim de l'educació, també en aquest àmbit concret de la relació família-escola és permetre, i afavorir, el creixement personal de les persones implicades, que consolidi aquesta responsabilitat, que es sustenta en l'estimació i l'amor.

La pauta que ho connecta tot, i que totes les ciències cerquen insistentment és, justament, l'amor. Hem de fer dels espais educatius, bàsicament espais de comunicació, espais amorosos.

No fa gaire, en una entrevista que em van fer després d'una xerrada, la persona que me la va fer, al acabar, em va mirar amb cara estranyada i em va dir: Tinc la sensació de que vostè té una visió excessivament optimista de l'educació que no sembla correspondre's massa amb l'opinió generalitzada a nivell social, i també del col·lectiu docent, de que més aviat està en crisi!

A mi em va sorprendre en aquell moment aquesta afirmació, i després hi he pensat més d'una vegada, i el cas és que em reafirmo amb la meua postura i perspectiva. L'explicació és ben senzilla. Per una banda, si nosaltres, les persones que ens dediquem a aquesta tasca tan apassionant, no podem tenir una mirada positiva i optimista respecte l'educació, qui ho farà aleshores? Per una altra banda, si el meu discurs porta en la direcció de la responsabilitat i del sentit, no puc ser més que coherent amb ell de manera que assumeixi el repte que comporta, avui en dia, la complexitat d'ajudar als infants, i en la mesura que puguem a llurs famílies, en el seu procés de creixement.

En última instància, haig de dir que realment tinc un sentiment de confiança molt gran en les persones, un sentiment que ha anat creixent a mesura que m'he anat coneixent millor a mi mateix i a les altres persones, malgrat que en aquest recorregut també he descobert els draps bruts que tots guardem amagats en algun raconet.

A les xerrades amb famílies repeteixo sovint la mateixa idea: no podeu tirar la tovallola, els vostres fills sempre han de saber que poden confiar en vosaltres, encara que sovint us envien missatges que contradeixen aquest principi! Com podria, doncs, dir això a les famílies si jo mateix no fos capaç de superar, en el marc de l'escola, encara que sigui amb tots els entrebancs del món, la temptació que apareix dia si, dia no, d'enviar-ho tot a fer punyetes? Vivim un temps en el que cal coratge, el coratge de navegar, quan convé, a contracorrent, i el coratge, quan convé, de redreçar el camí quan equivoquem una i altra vegada la direcció adequada.

Per acabar, deixeu-me que faci meves, de nou, unes paraules de Gabriel García Márquez (La Marioneta), que poèticament reforcen el meu optimisme:

... Dios mío, si yo tuviera un trozo de vida, ..., no dejaría pasar un solo día sin decir a la gente que quiero, que la quiero!!!

Convencería a cada mujer u hombre de que son mis favoritos, y viviría enamorado del amor.

A los hombres les probaría cuán equivocados están

al pensar que dejan de enamorarse cuando envejecen,
sin saber que envejecen cuando dejan de enamorarse.
A un niño le daría alas, pero dejaría que él solo aprendiese a volar.
A los viejos les enseñaría que la muerte no llega con la vejez, sino con el olvido.
Tantas cosas he aprendido de ustedes los hombres, ...
He aprendido que todo el mundo quiere vivir en la cima de la montaña,
sin saber que la verdadera felicidad está en la forma de subir la escarpada.
He aprendido que cuando un recién nacido aprieta por vez primera,
con su pequeño puño, el dedo de su padre, lo tiene atrapado para siempre ...

Carles Parellada (ICE UAB)
Esparreguera, a 7 de setembre del 2002